

JEREMIA 7:1-11
RECHT DOEN

Toespraak van Alex van Ligten, Wognum, 7 januari 2018,

JEREMIA 7:1-11

1 Het woord dat van ADONAI uit geschiedde tot Jeremia:
2 Ga in de poort van ADONAI's huis staan
en roep daar dit woord uit, zeg:
Hoort het woord van ADONAI, heel Judah,
jullie die door deze poorten binnenkomen
om ADONAI te aanbidden.
3 Zo zegt ADONAI, hij van de goede machten, de God van Israël:
Gaan jullie op goede wegen en doen jullie wat goed is,
dan doe ik je wonen op deze plaats.
4 Vertrouwt toch niet op leugenwoorden die zeggen:
'De tempel van ADONAI, de tempel van ADONAI, de tempel van ADONAI is dit.'
5 Als je werkelijk op goede wegen gaat en doet wat goed is,
als jullie waarlijk recht doen aan ieder mens en zijn naaste,
6 als jullie gastvreemdeling, wees en weduwe niet verdrukken,
geen onschuldig bloed vergieten op deze plaats
en niet achter andere goden aangaan tot je eigen onheil,
7 dan ben ik het die jullie doet wonen op deze plaats,
in het land, op de aarde, die ik aan jullie vaders gaf
sinds de oertijd voor altijd.
8 Maar jullie vertrouwen op loze leugenwoorden.
9 Stelen, doden, vreemdgaan?
Liegen onder ede,
brandoffers aan Baäl brengen,
achter andere goden aangaan die jullie niet kennen?
10 En dan hier komen en voor mijn aangezicht staan
in dit huis waarover mijn naam is uitgeroepen
en zeggen: 'wij zijn behouden',
– terwijl je met al deze gruweldaden doorgaat?
11 Is het een rovershol geworden,
dit huis waarover mijn naam is uitgeroepen?
Is het dat in jullie ogen?
Ik ben het zeker wel zo gaan zien.
Zo spreekt ADONAI.

GASTVREEMDELING

In de Talmud telt men zes-en-dertig plaatsen in de Torah waar wordt geboden de vreemdeling niet te verdrukken. Verreweg de meeste ge- en verboden komen één keer voor, de tien geboden staan er twee keer in, maar het gebod de vreemdeling niet te verdrukken dus 36 keer. Waarom zo vaak? Omdat de mens een sterke neiging tot het kwaad heeft. De rabbijnen lijken hier de samenstellers van

de Heidelbergse Catechismus wel! Alleen blijven ze over de inhoud van 'het' kwaad niet zo vaag als hun latere christelijke collegae, hét kwaad is hier dus: de vreemdeling verdrukken. Je kunt het totaal aantal geboden van deze strekking zelfs nog tot 47 uitbreiden, als je de elf keer meetelt dat ook de wees en de weduwe genoemd worden.

Goed zijn voor de vreemdeling, de wees en de weduwe, de mensen zonder bescherming, de weerlozen, overgeleverd aan de goedheid van anderen, dat is récht doen, het is de garantie, zegt Jeremia, om te kunnen wonen in het land, op deze aarde. Zoals we het lazén, klinkt het bijna als een dreigement: als je dat niet bent, goed voor de aan jouw genade overgeleverden, als je geen recht doet, dan ga je het land uit. 'Doen' is in de bijbel steeds hét werkwoord dat bij het begrip 'recht' gebruikt wordt. Het recht wordt niet beschouwd, niet bestudeerd, niet overwogen. Het wordt gedáán.

Mooi is, dat het bijbelse Hebreeuws voor gast, vreemdeling en (af en toe ook) zwerver één woordje heeft, גר. De vreemdeling, de zwerver, is een gast. Zo moet hij dan ook behandeld worden. Voor de oervaders en -moeders van Israël was dat vanzelfsprekend: zat jij met je kudde bij een waterbron, kwam er een vreemde arme snuiter aan, moede van het wandelen, en stuurde jij die weg, dan tekende je zijn doodvonnis. Gastvrijheid was een dure plicht. Je kon de volgende dag, als jij verder trok, zomaar in zijn schoenen staan en dan hoopte je ook op een gastvrij onthaal bij anderen. Eenmaal in het land, gesetteld, met een huis en een eigen erf, werd het anders. Daar werd de vreemdeling al snel als een bedreiging gezien. Je kon hem doorsturen, of tegenhouden, of ontkennen dat je iets met hem te maken had. En wilde hij toch blijven, dan was de verleiding groot om hem eronder te houden, niet te gunnen wat jijzelf had.

Zo werd dat vreemdelingengebod 'van vitaal belang voor Israëls geloof, door de hele geschiedenis heen,' zei de filosoof Hermann Cohen. 'In de vreemdeling ontdekte de mens het idee van menselijkheid.'

GESCHIEDENIS

Over de geschiedenis van het geloof gesproken, in de bijbel hanteert men dat begrip op een heel eigen manier. Bij ons is het oprakelen en rangschikken van alles wat is voorgevallen, dat wil zeggen, lange tijd was geschiedenis een opsomming van oorlogen, heerschappijen, machtsstrijden. En er waren onderafdelingen als kerkgeschiedenis, kunstgeschiedenis, vaderlandse, bijbelse en wereldgeschiedenis. Nog niet zo lang geleden kregen we er pas oog voor dat ook niet-machthebbers hun geschiedenis hebben. De niet-luidkeelsen, de stillen in den lande. Veel geschiedenis die in onze dagen bestudeerd en geschreven wordt, gaat over – ik durf de term vanwege de politieke besmetting nauwelijks te gebruiken – hoe de gewone mensen leefden.

In de bijbel wordt vrijwel overal soeverein voorbijgegaan aan die vormen van geschiedenis. De ware geschiedenis, in de wereld van het geloof, gebeurt daar

waar de aanhef klinkt: ‘En het geschiedde’. In het kerstverhaal ¹ worden Caesar Augustus en de bewindvoerder van Syrië Quirinius genoemd, maar het geschieden waarom het werkelijk gaat, is dat ‘de dagen vervuld waren dat Maria baren zou en zij baarde haar zoon, eerstgeborene, wikkelde hem in doeken en legde hem in een kribbe.’ En het geschiedde dat de herders na de engelen gehoord te hebben gingen zien het woord dat geschied was.

Een hoofdstuk verder maakt de verteller van het kerstverhaal, Lucas, het nog bonter door het optreden van Johannes de Doper in te leiden met alle denkbare namen die geschiedenis maken en die, juist door ze te noemen, aan de kant te schuiven:

‘In het vijftiende jaar van de heerschappij van Tiberius Caesar, toen Pontius Pilatus heerste over Judea, Herodes viervorst over Galilea was, zijn broer Filippus viervorst van Iturea en de streek van Trachonitis, en Lysanias viervorst van Abilene, onder het hogepriesterschap van Annas en Kajafas, geschiedde het woord van God aan Johannes, de zoon van Zacharias, in de woestijn.’ (Lucas 3:1-2)

Ook bij Jeremia geldt deze definitie van geschiedenis. Het opschrift boven ons gedeelte luidt:

‘Het woord dat van ADONAI uit geschiedde tot Jeremia’.

Gezegd wil worden dat het hierom gaat, om wat er nu volgt. Dat wordt bepalend voor het volk, de mensen, het land, de aarde.

Hóe dat gaat? De nieuwe vertaling heeft een voorkeur voor de weergave ‘De Heer richtte zich tot (hier) Jeremia, tot (verderop) Jona.’ Dat roept het beeld op van een maaltijd met een grote familie waarin iedereen met iedereen zit te kletsen en de familievader zich ineens ‘richt tot’ zijn schoonzoon bijvoorbeeld en met enige stemverheffing vraagt (zodat het eromheen aan tafel even stil wordt) wanneer die jongen denkt eindelijk eens te gaan werken. Je bent met meerderen tegelijk aan het praten en dan richt je je tot één specifiek iemand.

Maar als het woord van ADONAI, God-met-ons, geschiedt, dan is dat niet zo dat God zich even van zijn dagelijkse bezigheden losmaakt en zich tot iemand richt. Het woord kan geschieden doordat die profeet dagenlang heeft lopen rondtobben, bezig met het analyseren van wat er allemaal gebeurt, hoe de boel in elkaar zit en uit elkaar dreigt te vallen, en dan ineens helder krijgt in zijn geest wat hij zeggen moet en wanneer tegen wie. Als het lampje in de tekstwolk bij een stripfiguur. Of dat woord geschiedt door iets dat iemand anders of anderen tegen hem zeggen, het woord Gods komt tot klaarheid in een discussie, met argumenten voor en tegen, en dan een beslissing die valt. Of het geschiedt in wat Jeremia zelf leest en van toepassing laat zijn op de eigen situatie. Zo geschiedt het woord in de wereld van het denken, van het kiezen welke kant je op moet gaan.

¹ We zijn alweer even verder, gisteren was het Driekoningen, maar ik haal het kerstverhaal er toch nog even bij, en maak van de gelegenheid meteen maar gebruik om na de toespraak ‘Nu syt wellecome’ te laten zingen. Het kan nog net.

In andere situaties, die van verdriet, gemis, ontroostbaarheid, kan het woord van God geschieden door een blijk van nabijheid, een brief, een berichtje, een liedje, een kus.

Daar wordt de ware geschiedenis gemaakt.

Oei.... Met het woordje 'waar' begeven we ons op glad ijs. Want wat is waarheid? Wat is wáár?

DE ENE ONVERSNIJDE WAARHEID

Waarheid, zeker als er godsdienst in het spel is, is ons te ongenueerd. De ware kerk, het ware geloof, wie zou dat nog voor zijn eigen club durven op te eisen? Nou ja, ik ken wel genootschappen die dat doen, maar dat zijn niet de meest vrolijke en vrije. Het grote gelijk wordt in onze dagen opgeëist door onverdraagzame en vaak gewelddadige aanhangers van hun eigen ware geloof.

Onverdraagzaam, of minstens vol onbegrip, zijn trouwens ook vaak de óngelovigen, die maar niet kunnen begrijpen dat er 'nog' mensen zijn die aan God doen. Ze koesteren hun clichébeelden, die gevormd zijn door wat getroubleerde schrijvers en schrijfsters over hun jeugd in de Biblebelt hebben opgehoest, en vegen vervolgens álle gelovigen als geestelijk licht gehandicapten op één hoop.

Toch kun je ook op een verantwoorde manier dé waarheid van je geloof aanhouden. Wij hebben het ware geloof, maar dan 'waar' zoals je het in de wat ouderwetse uitdrukking hebt over de 'ware Jacob'. Zoals je kunt zeggen over een van je nog rondrollende kinderen: 'Hij heeft de ware nog niet gevonden.' Of zoals je, wanneer de veelbelovende vakantiefolders nog eens echt gelijk hebben ook, in je bericht aan het thuisfront schrijft: 'Het is hier een waar paradijs.'

In die zin kan elk fatsoenlijk geloof het ware zijn: niet het enige, maar voor jou, in jouw situatie, voor ons samen zoals we de grote woorden van de bijbel in liedjes, gebeden en lezingen delen, het ware. Waarheid niet als confectie, één en hetzelfde product voor iedereen, maar als maatwerk, passend – en beter van snit.

Het tegenovergestelde daarvan is wat bij Jeremia tot twee keer toe gezegd wordt over de 'leugenwoorden'. Eerst bij de mensen die uitroepen: 'De tempel van de HEER!' Drie keer achter elkaar, en dat is de typisch Hebreeuwse manier om iets heel sterk te beklemtonen. De Grieks schrijvende Lucas had daar nog een tik van meegekregen toen hij in zijn geboorteverhaal van Jezus schreef over de herders die 's nachts de wacht waakten over hun kudde': ze waren klaarwakker, betekent dat, denk vooral niet dat ze droomden. En ze werden doodsbang van wat ze zagen en hoorden: 'ze vreesden met grote vreze.'

Bij Jeremia zit dat zware beklemtonen van 'de tempel van ADONAI' in de hoek van de huichelarij – alsof het door dat gebouw te bejubelen allemaal dik in orde zou zijn met je handel en wandel.

'Als jullie recht zouden doen, de goede wegen zouden gaan en je handelingen goed zouden zijn, dan zou het leven voor de verdrukten ongestoord goed kunnen zijn en hadden jullie het verdiend in vrijheid en welvaart te leven op de plek waar je thuishoort,' zegt God bij monde van zijn profeet, 'Maar nee, jullie moeten zo nodig op leugenwoorden vertrouwen waar je allerminst beter van wordt: diefstal, moord, doodslag en overspel plegen, achter goden aangaan die niets

betekenen – en dan in mijn huis komen en een beetje de rechtvaardige gaan uithangen? “Halleluja, we zijn gered”, en intussen doorgaan met al die gruweldaden?’

Uiterlijk vertoon van recht en gerechtigheid, maar achter de schermen alles wat krom en onrechtvaardig is doen – of laten voortduren, dat is bijna hetzelfde.

GODSDIENSTIGE OF MAATSCHAPPELIJKE PRAKTIJKEN

Daarmee gaat de profetie allang niet meer alleen over ‘Juda’s godsdienstige praktijken’, zoals de vertalers van de nieuwe bijbelvertaling er (tamelijk onnozél) boven hebben gezet. Het gaat over maatschappelijke praktijken, of liever maatschappelijke wándaden.

Het staat er in een voorwaardelijke vorm (vs 5-7), ‘als dan’:

‘Als je werkelijk op goede wegen gaat en doet wat goed is,
als je waarlijk recht doet aan ieder mens en zijn naaste,
gastvreemdeling, wees en weduwe niet verdrukt,
geen onschuldig bloed vergiet op deze plaats
en niet achter andere goden aangaat tot je eigen onheil,
dan ben ik het die jullie doet wonen op deze plaats,
in het land, op de aarde, die ik aan jullie vadersen gaf
sinds de oertijd voor altijd.’

Dat wil niets anders zeggen dan dit: als jullie níet zo leven, maar het tegenovergestelde doen, dan zijn jullie datgene wat je beloofd was niet waard en dan zul je het ook zeker verliezen.

Goed zijn voor de gastvreemdeling is het enige wat jou het recht geeft zélf gerust en stil te mogen wonen. Zo niet, dan ga je eruit, de ballingschap in. ‘Dit is,’ zeggen de rabbijnen, ‘een opvatting van nationaliteit die nog steeds onovertroffen is, maar nog steeds moet worden verwezenlijkt door de volkeren van de wereld.’ Nou en of. De volkeren van deze wereld, Nederlanders inclusief, zijn namelijk niet overtuigend bezig met het eerbiedigen van de gastvreemdeling en andere uiterst kwetsbaren. Recht doen? Muren bouwen aan je grenzen, louche dictators miljoenen toeschuiven om vluchtelingen tegen te houden, en intussen allerlei onzin uitkramen over de eigen identiteit en je rijke traditie van vrijheid en verdraagzaamheid.

Je stortten op bijzaken, piepen over kleine pijntjes, nikserige nieuwsberichten en leugenpraatjes aanhoren, serieuze aandacht verspillen aan gestoorde wereldleiders en aan de hele en halve leugens en mooipraterijen van de eigen leidlieden.

Het vanouds zo humanitair en op vrede en gerechtigheid ingestelde Europa (!) geeft alle aandacht aan dat eiland aan de westkant dat zich zo nodig uit de gezamenlijkheid wil terugtrekken en aan de ijdeluiten die dat moeizame proces zorgvuldig moeten begeleiden, maar het werkelijke probleem ligt aan de andere kant, op de eilanden en eilandjes in de Middellandse Zee waar we de arme sloebers die met hun kinderen oorlog, honger en geweld ontvlucht zijn laten omkomen van gebrek aan water, eten en onderdak, waar een totaal gebrek aan uitzicht en toekomst mensen de zelfmoord in drijft.

En als ze het toch klaarspelen om verder te komen, als ze bijvoorbeeld in een stinkrijk landje in het westen belanden, dan worden ze daar door iets wat nota

bene Centraal Orgaan voor de opvang van Asielzoekers heet, afgeknepen en mensonwaardig behandeld. Kinderen die – dat wel – onderdak, kleding en scholing krijgen, worden zonder pardon van het ene opvangcentrum naar het volgende getransporteerd. Net gewend aan een nieuwe school, juffen en meesters die hun bloedige best doen ze te helpen thuis te raken, nieuwe vriendjes en vriendinnetjes makend en dan weer honderd kilometer verder geschopt. Ik geloof dat de gedachte daarachter is dat ze zich vooral niet thuis mogen gaan voelen, anders willen ze nooit meer terug, zodra een of andere bureaurok hun gebied van herkomst weer voor veilig verklaart.

Geen politicus die zich eraan brandt, die aan het dagelijkse grote onrecht ook maar iets wil doen, wel goedwillende groepjes mensen die via hun hulp aan vluchtelingen (een betere term dan dat hondse ‘asielzoekers’) proberen het leed daar te verzachten waar ze kunnen. Af en toe gelukkig ook een heel dorp dat zich tegen uitzetting van een paar nieuwe en welkome medeburgers verzet. Zo hier en daar een burgemeester die zijn poot stijf houdt tegenover de overheidsdienaren die hem kwalijk nemen dat hij zich niet houdt aan wat ‘we met z’n allen hebben afgesproken’.

Ik zou willen dat kerkelijke gemeentes en ekklesia’s broedplaatsen van verzet worden, en daadwerkelijk geloven in de bijbelse definitie van nationaliteit: we zijn allemaal kinderen van één natie, en dat belijden we door alle ruimte te bieden aan de kwetsbaren en hulpzoekenden; de vreemdeling is een gast; elk kind ter wereld hoort bij onze eigen kinderen; elke alleen gaande verdient een metgezel. We kennen geen landen, we weten dat we op één aarde samenwonen.

‘In de vreemdeling ontdekte de mens het idee van menselijkheid,’ zei Hermann Cohen. Laten wij dat idee van menselijkheid niet kwijtraken Laten wij recht doen.

Zo moge het zijn.